

УКРАЇНСЬКЕ ДИВО

Інструкція з реалізації

Вступ

...Російсько-українська війна свого часу закінчиться: зрештою, пізно чи рано закінчуються будь-які війни.

І перед нами і нашою країною постане ключове питання: як жити далі?

Насправді, це питання стоїть перед Україною вже вісім століть: із того самого часу, коли владіміро-суздальські залешани та їхні господарі татаро-монголи остаточно зруйнували Київську Русь.

Спроб дати відповідь на це пекуче запитання було чимало, проте всі ці спроби виявилися невдалими. І ми сьогодні, через вісім століть, знаходимося приблизно там же, де й наші далекі пращури, що готували на заборолах міст Русі стріли, каміння та киплячу смолу для відбиття чергового азійського штурму.

Русь-Україна народилася на кордоні Лісу та Степу, Європи та Азії, Цивілізації та Варварства – жахлива доля, якої неможливо уникнути. Чужа і для Заходу, і для Сходу, самотня у своїй фронтірній свідомості та культурі, незрозуміла, незручна, нездоланна, незрівнянна...

Нічия.

Значною частиною сучасної України було так зване «Дике поле» – безкраї степові обшири між Європою та Азією, які не належали нікому... крім вправних вояків, які вирушали туди за «козацьким хлібом». «Дикий» – староукраїнською якраз і означає «нічий» (на відміну від «свійського» – чийогось).

Україна останні вісім століть неодноразово намагалася приткнутися до когось. Увесь час, якщо бути чесними. Перш за все – до Європи. Ну, до тієї Європи, яка приходила до нас зі зброєю та хрестами (спершу – католицькими, потім – германськими).

До Росії теж намагалася. І отримала ще гірше, ніж від Європи.

Ах, Україна... «Криваві землі», як сказав би Тімоті Снайдер. Бідолашній народ, який мріяв лише про «садок вишневий коло хати», але натомість отримав коло тієї хати обидві світові війни.

Тому що куди ж подітися від своєї фронтірної долі?

Багата плідна земля. Численний здібний народ.

І незрівнянна, нестерпна, нескінченна трагедія.

Яка повторюється знову і знову. Вже вісімсот років. Коли дивишся на сучасні події, то відчуваєш стійке дежа-вю. Все це вже було. В 16 сторіччі й у другій половині 17-го. Під час Визвольних змагань і в добу УПА. Нічого не змінюється.

Граблі – наше все.

Чи є вихід із цього замкненого кола?

Що треба усвідомити, щоб вийти з нього?

Що треба робити?

Які правила гри приймати?

Автор дає слово: ви отримаєте чіткі відповіді, прочитавши цю книгу.

Ви дізнаєтесь, як зробити Україну Могутньою, передовою та Процвітаючою.

Направду Незалежною.

Мирною і Щасливою.

Нарешті.

НАРЕШТІ.

Автор дає слово.

* * *

...Але особиста трагедія України – це далеко не все.

Тому що світ навколо є драматичнішим, ніж будь-коли раніше в історії людства.

Сучасність диктує нам серйозні виклики. Прямо зараз.

Людство знаходиться на порозі глобальних потрясінь, подібних до яких йому ще ніколи не доводилося долати.

Наразі часто говорять про початок Третьої світової війни. О, боги, якби все було так просто!

Судіть самі...

По-перше, ми живемо за доби кардинального економічного переходу: коли повністю змінюються способи виробництва. Такі трансформації людство раніше переживало лише двічі: під час Неолітичної революції (коли мисливці та збирачі змушені були осісти на землю та зайнятися виробництвом їжі) та в епоху Промислової революції (коли мільйони селян, залишивши свої ниви, попрямували до міст – щоб стати до верстатів щойно зведених заводів та фабрик).

В обох цих випадках старі способи виробництва були вже не в змозі прогодувати популяції, що зростали, й людству доводилося трансформувати свої *modus vivendi* та *modus operandi* – платячи за це колосальними жертвами й потрясіннями, голодом, війнами, руйнацією звичного оточення для мільйонів і тотальним зламом усієї світової парадигми. Всі фрагменти цієї парадигми – від метафізичних уявлень про навколишній світ і форматів влади до взаємин чоловіка й жінки та стандартного харчового раціону – змінювалися після цих глобальних переходів до невпізнанності.

Кожен економічний формат потребує свого політичного оформлення. Тому племена мисливців і збирачів Кам'яної доби мали змінитися аграрними деспотіями Стародавнього світу та феодалними манорами Середньовіччя, а ті, своєю чергою, колоніальними індустріальними імперіями доби Промислової революції.

Нині ми вступили у третій перехід – Цифрову революцію. Сьогоднішні імперії впадуть, і новий спосіб виробництва породить (у крові та сльозах) новий політичний формат.

По-друге, на наших очах відбувається вмирання блискучої Західної цивілізації. Це вмирання буде болісним. Великі цивілізації не відходять легко: досить згадати Катастрофу Бронзового віку та падіння Римського світу. Після подібних драматичних подій завжди починаються «темні віки» (вкрай несприятливі для людей, яким не пощастило жити в ці часи).

Цивілізація, що вичерпала себе, конає, несучи з собою в могилу левову частку технологій, зручностей, прав і смислів, мільйони людей відкидаються у своїх життєвих стандартах на століття в минуле, і варвари-нащадки ламають собі голову над незрозумілими артефактами, знайденими в руїнах стародавніх міст... допоки внуки цих варварів не відновлять цивілізацію і не створять нові версії цих древніх артефактів (чи, принаймні, не зрозуміють, навіщо ці артефакти були потрібні).

По-третє, на нас чекає зміна світового лідера. Америка, що роздирається на червоні й сині клапти, арена нерозв'язного конфлікту між старіючими правими WASPами та молодими, енергійними лівими «мігрантами», все менше готова вступати в битви за межами своїх кордонів. Агресивні східні автократії (у широкому спектрі від Китаю та Росії до Туреччини та Ірану) все сміливіше скубують пір'я заокеанського демократичного орла.

Попередні зміни світового лідера ніколи не відбувалися безболісно. Тридцятирічна війна, Семирічна війна, Наполеонівські війни, дві Світові війни та одна Холодна – все це криваві події, що призводили або до зміни «головної держави на планеті», або були невдалими спробами такої зміни. Та, в будь-якому разі, хто б не переміг, це незмінно коштувало людству великої крові. Так, зрозуміло, більш досконалий формат найчастіше перемагав архаїчного попередника (так протестанти тріумфували над католиками, морські держави взяли гору над континентальними, а капіталісти розібралися з комуністами), та мільйонам людей, убитих, покалічених та знедолених, від цього було не легше.

Що ж, трагедія нашого часу полягає в тому, що зараз всі три жахливі трансформаційні процеси відбуваються одночасно.

Так, зрозуміло, можна саркастично побажати «глядачам» запасатися попкорном, але готуймося до того, що бризки крові долітатимуть до найдальших рядів.

Адже старий світ закінчується. Весь. Повністю. Абсолютно.

І ця кульмінація не пройде легко ні для кого з нас.

Можна з упевненістю сказати, що коли це цунамі прокотиться нашим світом, багато хто з нас перестане існувати, а решта виявить, що реальність навколо змінилася до невпізнанності.

Трагедія полягає в тому, що ні у Заході, ні у Сході не існує відповідей на найактуальніші питання сучасності.

Так, Китай пропонує модель «хайтек-мурашника», побудовану на знеособленні, тотальній функціоналізації та дисципліні.

Так, Америка намагається схрестити доведений до краю лібералістичний індивідуалізм громадян із крипто-соціалістичним бюрократизмом системи.

Але вони не можуть створити нічого нового: вони перебувають у полоні власних ідеологічних та структурних обмежень.

Очевидно, що людству потрібен новий формат: що поєднає плюси східної та західної моделей, але позбавлений їх мінусів, що враховує бурхливий розвиток віртуального світу та цифрових технологій, а також заснований на потужному сторітеллінгу, що надихне активну частину людства на квантовий цивілізаційний перехід.

Так завжди відбувалося раніше, і так відбувається зараз – вкотре: нові обставини та логіка розвитку потребують нових форм і смислів. І «ціна питання» висока як ніколи.

Очевидно, що нові рішення не можуть народитися у лідерів сучасного світу: ні, вони з'являться десь на околиці Ойкумени – в одній із країн Третього світу, достатньо «цивілізований» для «технологічного мислення» й водночас достатньо «варварській» для того, щоб діяти сміливо та інноваційно.

Таким чином, намагатися будувати в Україні, Гватемалі чи Замбії умовні Сінгапур чи Британію – справа невдячна. Навіщо будувати те, що є? Зрозуміло, що аналіз досвіду минулого необхідний (зрештою, нічого принципово нового створити неможливо, і будь-яке «нове» завжди результат переосмислення й апгрейду старого). Проте слід не калькувати успішні приклади вчорашнього та сьогоднішнього дня, а на основі попереднього досвіду спробувати створити новий формат – більш ефективний та справедливий, що враховує помилки та досягнення минулого, але спрямований у Майбутнє.

І в якоїсь країни, що лежить на кордоні між Заходом і Сходом (чи, холера, Глобальним Півднем), у країни, що історично склалася як Чорна сторожа на фронтірі Цивілізації, є величезні шанси створити новий Формат цієї Цивілізації.

Як у Венеції, що лежала між Сходом і Заходом. Як у Португалії, що знаходилася між Європою та Світом. Як у Британії, що склалася між Минулим та Майбутнім.

Як, чорт забирай, у Сполучених Штатів, які народилися між волею Божою і волею народу.

Все найкрутіше народжується МІЖ чимось і чимось. Просто треба навчитися не розділяти, а об'єднувати.

І головне, чим кожен новий Формат Цивілізації відрізнявся від попереднього, була Справедливість.

Тому що всі ми прагнемо Справедливості (як ми її розуміємо), і саме на цьому ґрунтується успіх релігійних учень, політичних ідеологій та безмежних «освічених» імперій.

Отже...

* * *

...Чи справедливо, що середній громадянин Третього світу має набагато менше прав та можливостей та споживає значно менше ресурсів, ніж середній громадянин Першого світу? Чи справедливо, що одні країни досягають значних успіхів в економіці та технологіях, а інші виступають як сировинні придатки та арена громадянських воєн? Чому більшість населення Землі позбавлена гідного майбутнього лише через місце народження? Хіба не можна перетворити кожну країну на успішну та процвітаючу? Невже одні країни автоматично приречені на бідність та безправ'я, а інші народилися зі срібною ложкою в роті?

Більше того: хіба не можна перетворити на успішну будь-яку спільноту людей – від сім'ї до бізнес-підприємства, від релігійної конфесії до громадського об'єднання та від мережевої структури до держави?

Зверніть увагу, вид *Homo Sapiens* існує всього 300 тис. років, і за цей короткий проміжок часу наш мозок принципово не змінився (як і поведінкова, соціальна близькість до вищих приматів). Люди залишаються тими самими «соціальними тваринами», які однаково діють у будь-якій соціальній структурі (хоч сім'ї, хоч компанії чи державі). Трьома основними цілями людей, як і раніше, є виживання, розмноження та заняття максимально високого місця в соціальній ієрархії. Крім того, це означає, що досвід попередніх соціально-політичних систем є релевантним для сучасності, а досвід одних типів спільнот (наприклад, держав) так само є релевантним для інших (наприклад, компаній або мережевих структур).

Зрештою, соціальний дарвінізм працює так само, як еволюційний: більш ефективні спільноти процвітають, менш ефективні сходять з історичної арени. Чи можемо ми припустити, що є якісь загальні, універсальні принципи успішного розвитку людських спільнот? І чи можна визначити ці принципи (попри широке розмаїття наявного матеріалу)?

В цій книзі ми розглянемо в якості робочих кейсів державні утворення: насамперед тому, що цей досвід доволі універсальний; хоча, в принципі, можна було б використати і досвід компаній, ідеологічних течій (релігій чи політичних партій) чи сімей. Крім того, кейси країн надають дуже багато різноманітної інформації для аналізу.

З великої кількості країн протягом останніх п'ятсот років лише деякі демонстрували разючі успіхи («диво»), у короткий час піднімаючись від бідності до процвітання, від слабкості до впевненості у власних силах, від безправ'я і свавілля до законності та справедливості.

Й лише одиниці з числа успішних держав змогли перетворитися на континентальних лідерів у політиці, економіці, технологіях та культурі, задаючи нові цивілізаційні тренди та ведучи за собою інші країни та народи.

Ці нечисленні успішні держави існували у різних умовах, у різні історичні періоди, знаходилися на різних континентах і діяли по-різному. Досвід кожної з цих держав є надто унікальним і специфічним, щоб автоматично застосувати його в будь-якій іншій країні. Тому ні книги Лі Куан Ю та Пак Чонхі, ні кейси США «Золоченого століття», Японії епохи Мейдзі, Туреччини Ататюрка чи сучасного Ізраїлю не можуть бути прямими інструкціями для інших країн. Але у стратегіях цих успішних держав було щось спільне, що дозволило їм усім досягти успіху, незважаючи на драматичні стартові умови та серйозні випробування.

Спроби сформулювати універсальні правила успіху країн і народів робилися й раніше. Дж. Даймонд у «Рушницях, мікробах і сталі» пояснював усе географією, Л. Харрісон у «Євреях, конфуціанцях і протестантах» – релігією, Е. Райнерт у «Як багаті країни стали багатими і чому бідні країни залишаються бідними» – економічним форматом, Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон у «Чому одні країни багаті, а інші бідні» – політичними інститутами. Автор цієї книги хоче об'єднати всі ці фактори та додати ще один – метанаратив, національний сторітеллінг. Адже саме вміст голови людини робить її успішною чи невдахою, і цей вміст можна коригувати. Те саме стосується цілих країн та народів.

Якийсь час тому Автор у рамках своїх геополітичних студій провів дослідження дванадцяти успішних держав, що перейшли, умовно кажучи, з Третього світу до Першого:

- Британія Тюдорів,
- США «Золоченого століття»,
- кайзерівська Німеччина,
- Японія Мейдзі,
- Китай Ден Сяопіна,
- Тайвань Чан Кайші,
- Південна Корея Пак Чонхі,
- Сінгапур Лі Куан Ю,
- Ірландія епохи «кельтського тигра»,
- Ізраїль періоду МАПАЙ,
- Туреччина Ататюрка,
- Південно-Африканська Республіка часів апартеїду.

Найрізноманітніші країни – західні демократичні та східні авторитарні, республіки та імперії, миролюбні та войовничі, які мали локальні чи глобальні амбіції, з ліберальною чи держкапіталістичною економікою, протестантські, католицькі, конфуціанські, мусульманські, юдейські. Великі та маленькі. Ті, що мали давню історію, та інші, створені протягом останнього століття.

Калейдоскоп країн з усіх континентів та з різних епох – від англосаксонських левів та орлів до «азійських тигрів», від Ізраїлю до Ірландії, від Німецької імперії до Турецької республіки.

Така різноманітність не випадкова. Всі ці країни, незважаючи на колосальну різницю у стартових умовах, досягли успіху, отже, всім їм притаманні деякі спільні характеристики, які Автор і спробує сформулювати.

Давайте відразу визначимося у термінах. Що означає для країни досягти успіху? З погляду Автора, подібний «успіх» включає стрімкий економічний та соціальний розвиток, заснований на технологічній перевазі й такий, що дозволяє конкретній країні досягти регіонального (і навіть континентального) політичного, культурного та морального лідерства.

Інформація по кожній країні збиралася протягом досить довгого періоду відповідно до конкретної деталізованої структури, розділеної на тематичні блоки (метанаратив, ідеологія, політична система, економічний формат, експансія назовні). Саме ті результати попередніх досліджень були використані Автором під час написання цієї книги.

Перша частина цієї книги є спробою сформулювати (на підставі даного дослідження) універсальні принципи та інструменти, що дозволяють будь-якій країні Третього світу за короткий час подолати слабкість, корупцію, беззаконня, сировинний статус та неефективність державного менеджменту та перетворитися на розвинену, успішну, передову державу.

Друга частина книги присвячена найбільш важливим та актуальним світовим трендам у політиці, ідеології, економіці та технологіях, які визначають розвиток людської цивілізації у найближчі десятиліття.

Третя частина книги є рецептом «Українського Дива»: перспективною моделлю нової, передової України, заснованою на даних із перших двох частин. Тієї самої України, яка народжується прямо зараз на полях битв російсько-української війни.

Звичайно, успішних країн у світі набагато більше ніж дванадцять. Проте значна частина їх підпадає під певні тренди, загальні для цілих груп країн. Наприклад, розповівши про Британію та США, цілком можна уникнути розповіді про інші країни англосаксонського світу (Канада, Австралія та Нова Зеландія) – вони розвивалися завдяки Британії та під її егідою, дуже багато отримали від неї на старті, тому розглядати їх окремо не представляється Автору продуктивним.

Те саме стосується і європейських «німецьких» протестантських країн (Скандинавія, Нідерланди, Швейцарія), які багато в чому розвивалися подібно до Німеччини і, крім того, традиційно були досить ефективними і успішними.

Передові «католицькі» країни Європи (наприклад, Франція, Австрія, Італія) не можуть рівнятися в ефективності з «протестантськими», крім того, вони довго були серед європейських лідерів (як Франція та Австрія), або пройшли шлях, схожий на шлях тих країн, які Автор розглядає (наприклад, Італія «збиралася» і модернізувалася, спокушалася диктатурою і позбавлялася її майже як Німеччина).

Інші досить успішні та багаті країни не продемонстрували довгострокового сталого зростання, технологічних проривів, існують за рахунок продажу корисних копалин, є територіями інших держав тощо. З подібних причин не увійшли до нашого списку Гонконг, Макао, Чилі, арабські країни Перської затоки та деякі інші.

Звичайно, і до Британії Тюдорів були держави, які завдяки ефективній стратегії правлячих еліт стрімко перетворювалися з бідних та відсталих на успішних регіональних лідерів – від стародавніх Афін та Карфагену до Венеції дожів та Швеції Густава II Адольфа. І, зрозуміло, основні складові їхнього успіху мають бути подібні до тих, що призвели до успіху відібраних для цієї книги країн. Але надто далекі ті держави колишніх часів від сучасної епохи, їхній політичний та економічний уклад надто відрізнявся від сучасного. Ці успішні держави були радше винятками з загального правила в ті часи, і досвід їх, здається, ніколи не був осмислений і застосований іншими країнами в ту епоху (таке осмислення відбулося набагато пізніше: наприклад, одними з

референсів для батьків-засновників США, як відомо, виступали класичні Афіни та Римська республіка).

Автор вважає правильним обмежитися хронологічно останніми п'ятьма століттями і відібрав дванадцять країн, які

- починали з самого низу,
- розвивалися швидкими темпами та зберегли імпульс розвитку на довгий період часу,
- стали лідерами (ідеологічними, політичними, економічними, технологічними), задаючи тренди, яким слідували інші.

Крім того, Автору хотілося максимально урізноманітнити список цих «дванадцяти обраних» – для чистоти експерименту.

І знаєте, що насправду важливо?..

* * *

...Важливо розуміти, що люди в будь-якій країні Третього світу, незалежно від їхньої раси, релігії та культури, належать до одного і того ж виду *Homo Sapiens*, а отже, немає й не може бути жодних нездоланих причин, які консервують будь-які країни в сьогоднішньому невтішному стані. Вся справа у п'яти речах: метанаративі, ідеології, політичній моделі, економічному форматі та готовності до експансії (економічної, культурної, технологічної тощо). А це – справа наживна. Треба просто сформулювати та обґрунтувати для всіх цих людей, як чинити; дати їм інструкцію до роботи. Надихнути їх і повести до високої та прекрасної мети.

Й тоді в одній із цих «відсталих» країн (які вже сьогодні перевершують «розвинені» країни за цілим рядом показників) з'явиться новий революційний Формат, який відчинить двері в Майбутнє для всього людства.

Так, дійсно, нова реальність народиться на околиці цивілізації, а не в її центрі. Це відбувалося багато разів у минулому, і станеться знову.

І в цьому, чорт забирай, є своєрідна вселенська справедливість.

Люди в будь-якій країні гідні того, щоб жити краще та досягати більшого. В кожному конголезькому автоматнику чи бангладешському кулі вмирає, так ніколи й не проявившись, айтішник, художник, лікар чи інженер. Усі вони не винні, що народилися там, де народилися. Талановиті, працьовиті, самобутні народи – українці, білоруси, грузини, нікарагуанці чи ефіопи – заслуговують на краще життя. Те, що відбувається з ними зараз – це дуже несправедливо. І Автор хоче зробити свій внесок у виправлення цієї планетарної несправедливості.

Зрештою, всьому є свій час під сонцем, як запевняє нас Екклесіаст. І кожен із народів Землі має шанс дочекатися свого світового лідерства... чи, принаймні, успіху та процвітання.

Інструментарій

Ще кілька років тому Автор створив матрицю, що дозволяє комплексно розглянути все буття будь-якої спільноти людей (зокрема народу, нації чи держави). Ця матриця («Матриця Глобального Сторітеллінга», пізніше «П'ять Принципів Ефективності») неодноразово презентувалася Автором раніше (у публічних виступах, лекціях та деяких роботах), і саме для її безпосередньої імплементації Автор відібрав дванадцять країн, згаданих вище, і провів розлогу дослідницьку роботу, результати якої використав згодом для написання цієї книги.

Отже, ось ця матриця (П'ять Принципів Ефективності):

1) Метанаратив:

Переконаність спільноти у своїй винятковості та пов'язана з цим особлива місія зі зміни світу на краще.

2) Ідеологія:

Набір цінностей, що об'єднують людей у спільноту, а також правила їхньої взаємодії, які визначають формат життя та діяльності спільноти та націлені на реалізацію нею своєї місії.

3) Політична модель:

Система влади, яка базується на ідеології та дозволяє спільноті максимально ефективно реалізувати свою місію.

4) Економічний формат:

Система виробництва та заробітку, що визначається політичною моделлю і служить реалізації спільнотою своєї місії.

5) Експансія:

Форми поширення ідеології, політичного та економічного впливу спільноти на нові території, що сприяють найбільш повній реалізації спільнотою її місії.

Перша частина цієї книги розділена на п'ять розділів відповідно до цієї матриці, а в третій частині формат Успішної України також розписаний відповідно до неї.

Частина перша. Дванадцять країн

Принцип перший. Метанаратив

Що таке Метанаратив?

Це історія про вашу винятковість, сага про вашу унікальну місію у цьому світі. Хто ви? Чим ви відрізняєтеся від інших? Навіщо ви прийшли? Що вам слід зробити? Що ви можете дати світові? На чому ґрунтується ваша переконаність?

Чим особливішим ви себе вважаєте, чим масштабнішою є ваша місія, тим значніших успіхів ви можете досягти. Орел не ловить мух, як-то кажуть.

Ніколи ще не бувало, щоб люди, які вважають себе нікчемними, робили щось варте уваги. Однак саме масштабні амбіції відчиняють перед людиною, компанією чи нацією двері у блискуче майбутнє. Амбітний метанаратив сам по собі не є «золотою пігулкою», яка неодмінно забезпечить вам місце на вершині світу, проте без такого метанаративу у вас немає шансів.

При цьому зовсім не важливо, наскільки ваше уявлення про власну винятковість відповідає реальності. Найчастіше на початку шляху зовсім не відповідає. Але саме націленість на значну (або навіть величну) мету здатна перетворити групу єгипетських рабів-євреїв на обраний Богом народ, купку монгольських кочівників – на творців найбільшої територіальної імперії в історії людства, а 13 роз'єднаних британських колоній – на наймогутнішу державу планети.

Подібних прикладів у історії - нескінченна кількість: від Британії XVI століття до сучасного Китаю й від середньовічної Венеції до Сінгапура Лі Куан Ю. Виявляється, що не буття визначає свідомість, а все відбувається з точністю до навпаки: свідомість (правильно побудована, структурована і натхненна) здатна кардинально змінити буття. Ефективний метанаратив з лишком нівелює відсутність ресурсів, не вигідне географічне розташування та нечисленність населення. Віра у своє призначення дає групі людей, об'єднаних спільними цінностями та інтересами, таку міць, яка дозволяє навіть маленькій, бідній Португалії, загубленій на краю Європи та відрізаний від головних торгових шляхів, за лічені десятиліття перетворитися на першу в історії світову колоніальну імперію, що розкинулася від Бразилії до Китаю.

Відповідно, якщо метанаратив неефективний (наприклад, включає комплекс неповноцінності, синдром вивченої безпорадності або замикає націю в локальних рамках), його носіям жодним чином не досягти успіху та процвітання.

Також треба розуміти, що метанаратив не має нічого спільного з загальноприйнятими нормами моралі. Навпаки, глобальні амбіції та почуття власної винятковості дають носію моральне право чинити відповідно до власних уявлень, не дивлячись на загальні «правила гри». Найамбітніші метанаративи аморальні: зворотною стороною уявлення про власну винятковість можуть виступати ксенофобія, расизм чи релігійна нетерпимість. Носії подібних метанаративів заввиগ্রашки скидають королів, руйнують цивілізації й розносять ущент державні закони, релігійні постулати та наукові концепції.

Справді, якщо ми – обраний народ з особливою місією, якщо лише ми й знаємо, як, умовно кажучи, «правильно жити», то прозелітичний комплекс нестримно штовхає нас на вертати до своєї віри сусідні народи та навчати їх життю; а якщо хтось чинить опір, то тим гірше для нього.

Все це можна описати поняттям «соціальний дарвінізм»: коли найефективніші нації нав'язують решті свої уявлення щодо того, як слід жити. Більш ефективні системи перемагають, менш ефективні опиняються на звалищі історії. Іноді це відбувається більш м'яко – як під час поширення американської демократії (хоча й тут не обходиться без заражених віспою ковдр на Великих рівнинах та напалму у в'єтнамських джунглях), а іноді набуває абсолютно нелюдських форм (як у випадку з імперією Чингізидів чи Третім рейхом). Однак різні формати суспільного устрою конкурують між собою протягом усієї людської історії, й успішніші пізно чи рано витісняють невдалий

конкурентів. Якби це було не так, то людство досі жило б у куренях і полювало на великих копитних.

Мораль та ефективність дуже часто суперечать одне одному: тому що мораль – це певні рамки, а ефективність – це прорив за рамки. Тому Автор у цій книзі цілком усвідомлено залишає за дужками моральний аспект тих чи інших державних систем (навіть таких нелюдських, як південноафриканська модель епохи апартеїду): головне завдання – визначити принципи та характеристики найефективніших моделей, а не судити їх за аморальність.

Отже, що ми маємо?

Дванадцять успішних країн.

П'ять країн конфуціанської культури, чотири – протестантської, одна – мусульманської, одна – католицька, одна – юдейська.

Вісім держав із давньою історією та чотири «новодела».

Три монархії, чотири диктатури, три парламентські республіки, одна президентська та одна «комбінована» (ПАР).

Три демократичні, чотири «псевдо-демократичні» і п'ять недемократичних.

Сім азійських, три європейські, одна американська та одна африканська.

Чотири країни, багаті на природні ресурси, й вісім – бідних.

Дві величезні, шість великих і чотири крихітні.

Шість були (або є досі) імперіями, решта – ні.

Як бачите, нічого спільного.

Різні історичні обставини, різні ресурсні потенціали, культури, форми правління, клімат, розміри та можливості. Різні сусіди. Різне все.

Які висновки можна зробити з цього геополітичного вінегрету?

Очевидно, що расова приналежність та географія (як і наявність та відсутність природних ресурсів) не відіграють ключової ролі. Також, здається, форма правління та наявність чи відсутність демократії теж не є вирішальними. Тоді що?

Давайте розбиратися разом.

Втім, до географії та ресурсів (як і до форми правління та демократії) ми згодом повернемося.

І ще одне.

Як відомо, саме особистості творять історію. Не було б жодного Першого дива світу, якби фараонові Хуфу не надумалося звести найбільшу піраміду в Єгипті.

І Ксенофонт, і Агесилай, і Філіп Македонський здобували перемоги над персами на перській території, але треба було бути Александром Великим, щоб наважитися спробувати завоювати всю Персію (і не лише її).

Тільки фанатично відданий своїй ідеї Колумб, який 18 років наполегливо прагнув мети, зміг здійснити своє знамените плавання на Захід.

І, нарешті, хіба вдалося би вчинити порівняні за масштабами злочини, які назавжди змінили хід історії, комусь іншому, ніж Ленін, Гітлер чи Мао?

Отже, давайте в цьому розділі розглянемо метанаративи дванадцяти відібраних країн.

Британія

Британія Тюдорів – підсумок двохтисячолітньої взаємодії кельтів, римлян, англо-саксів, норманів та інших народів, які в різні часи приходили на цей острів. Середньовічний сировинний придаток Ганзи та Нідерландів, а потім перша протестантська держава в історії, перша капіталістична країна, батьківщина Промислової революції, парламентаризму, акціонерних товариств та суду присяжних.

Нова епоха в історії Британії почалася з поразки у Столітній війні (1453), коли було втрачено практично всі багаті володіння у Франції, й англійцям довелося задовольнятися ресурсами та можливостями свого маленького бідного острова. Завершила катастрофу Війна Троянд (1455-1485), у якій англійська еліта намагалася переділити те, що залишалося в її розпорядженні, й яка страшенно розорила країну. Старі королівські династії (Ланкастери та Йорки) впали, старі феодальні барони перебили одне одного, до влади прийшли нові люди – безрідні та заповзятливі – на чолі з Генріхом VII Тюдором, який мав такі сумнівні права на трон, що йому довелося (вдруге в англійській історії – після Вільгельма Завойовника) юридично обґрунтовувати легітимність своєї влади спираючись на право не спадкування, але завоювання.

І сам Генріх VII, і його оточення були значною мірою позбавлені «феодального» мислення й не розглядали землю як головне джерело своїх доходів. Вони були готові заробляти гроші й менш поважними способами (наприклад, за допомогою мануфактурного виробництва й торгівлі).

Наступний король, Генріх VIII, бажаючи позбутися своєї дружини - іспанської принцеси, й не знайшовши порозуміння з папою римським (той не погоджувався дати йому розлучення), несподівано зробив різкий ідеологічний поворот і відмовився від католицизму на користь англіканства. Саме так Англія перетворилася на першу в історії протестантську державу (1533). Протестантська релігія, релігія «буржуазна», набагато більше відповідала способу мислення нової англійської еліти... проте зробила ворогом Англії весь католицький світ.

Після смерті Генріха VIII деякий час існувала можливість примирити англійців із папою і католицизмом – нова королева Марія вийшла заміж за іспанського принца Філіпа (майбутнього короля Філіпа II) і почала палити на багаттях найзатятіших англійських протестантів. Проте Марія померла, не залишивши потомства, й на престол зійшла її зведена молодша сестра Єлизавета (1558). Юна англійська принцеса-протестантка з сумнівними правами на престол (стверджувалося, що її мати, Анна Болейн, дозволяла собі зайве з королівськими слугами), крім усього, мала могутніх ворогів, які прагнули її смерті.

Втім, дівчиною вона була не за роками сильною, рішучою – і владною настільки, що відмовилася виходити заміж, оголосивши, що буде одружена з Англією.

Молода королева отримала маленьку та бідну країну, але набагато «буржуазнішу», ніж сусідні держави, і горду своїм нещодавно піднятим протестантським прапором. У

протилежаючому кутку рингу знаходилася могутня Іспанська імперія, над якою «ніколи не заходило сонце», що розглядала свої війни в Європі, Північній Африці та Америці як хрестовий похід проти єретиків і безбожників, і на троні якої сидів той самий Філіп II, католицький фанатик і вдівець покійної королеви Марії.

Наче повторювалася хрестоматійна біблійна історія про маленького улюбленця Бога Давида і здоровезного безбожного Голіафа (принаймні, саме так бачили ситуацію тодішні англійці).

Втім, ситуація англійського «Давида» була не зовсім безнадійною. Навколо Єлизавети гуртувалася не стара феодальна знать, майже незалежна від Корони, і тому ненадійна та непокірна. Молода королева спиралася на нових «буржуазних» дворян, які повністю залежали від королівських милостей (дворяни отримали секуляризовані землі католицької церкви, і монарх будь-якої миті міг ці землі відібрати). Англія перетворилася на абсолютну монархію (що дозволило керувати країною максимально ефективно). Однак парламент був збережений: за Тюдорів він не грав значної політичної ролі, проте дозволяв легітимізувати будь-які рішення Корони в очах народу.

Крім того, у Англії в смертельній боротьбі проти Іспанії були релігійний прапор, острівне розташування, передовий для свого часу суспільний устрій і велика кількість дешевої робочої сили (безземельних селян).

Метою Тюдорів було перетворити маленьку й бідну Англію на потужну в економічному та військовому сенсі державу, здатну на рівних битися з могутньою католицькою Іспанією (і католицьким світом загалом).

Для цього треба було:

- об'єднати націю ідеєю збагачення під прапором релігійної боротьби;
- розширити соціальну базу режиму;
- зміцнити державні фінанси;
- максимально підвищити технологічний рівень економіки;
- створити великий і сильний флот (Англія вкрай потребувала колоній і колоніальної торгівлі, а також не могла протистояти на твердій землі непереможним іспанським терціям).

Коротше кажучи, «острів капіталістичного майбутнього» мав вистояти в «океані феодального минулого» і запровадити на планеті нове царство прогресу, добра і справедливості – яка ще місія могла бути більш надихаючою!

Японія

Японія Мейдзі – успішна спроба перетворити 2,5-тисячолітню архаїчну монархію на модернізовану за західним зразком сучасну державу. Заповідник самовідданого служіння традиційним цінностям, що трансформувався у найефективніший промисловий комплекс в історії. Культура, яка з нелюдською легкістю подолала прірву між самурайською кіннотою та хайтек-мурашником.

Надзвичайно мілітаризоване феодальне суспільство з давньою історією (перший імператор Дзимму тенно, прямий нащадок богині Аматерасу, зійшов на престол 660

року до н.е.), яке після невдалого вторгнення в Корею за Тойєтомі Хідеєсі (1592-1598) повністю закрилося від зовнішнього світу – Японія на два з половиною сторіччя ніби застигла в бурштині, дозволяючи часу безперешкодно текти повз свої береги.

Католицькі проповідники та їхні послідовники були безжально знищені, європейцям дозволялося торгувати лише на острові Дедзіма, а рибалкам, віднесеним штормом від берегів Японії, заборонялося повертатися назад. Цим сонним царством керували сьоґуни (верховні самурайські ватажки), дедалі більше нерішучі й вироджувані, а імператори «царювали, але не правили», ніколи не залишаючи своїх покоїв.

Однак, коли, через два з лишком сторіччя солодкої феодалної дрімоти, гармати американського коммодора М.К. Перрі розбудили Японію (1853), стало зрозуміло, що або Японія стане «азійським тигром», або білі (все одно, американці, англійці або хтось інший) заженуть її в колоніальне стійло, як «вівцю».

Найбільш енергійна частина самураїв (з князівств Сацума, Тьосю та Тоса) виступила за реставрацію імператорської влади, й імператор Муцухіто переміг останнього сьоґуна з династії Токугава під девізом «освічене правління» («Мейдзі»).

Побічний син японського імператора, який провів дитинство і юність у золотій клітці імператорського палацу й не мав жодного уявлення про реальний світ і жодних навичок того, як цим світом управляти, раптово опинився на чолі нації, врятувати яку могло лише диво.

Здобувши всю повноту влади, Муцухіто негайно розпочав модернізацію Японії. Слід було поспішити: тривала колоніальна епоха, коли передові держави Заходу легко захоплювали колосальні простори Азії та Африки, перетворюючи їх на свої покірні сировинні придатки.

Японія не мала жодної промисловості, її армія їздила на конях і билася мечами, луками й застарілими мушкетами, а основною мірою доходу було «коку» - кількість рису, необхідна, щоб прогодувати одну людину протягом року: видатний, зразковий заповідник середньовічного феодалізму, спочатку навіть не готовий помічати решту світу.

Однак у розпорядженні імператора були покірний народ і безмежно віддане самурайство: необхідність кардинально змінити життя цього народу і знищити самурайство як клас могла налякати будь-кого іншого, але тільки не мікадо, який вважався своїми підданими непогрішним божеством, якому слід без роздумів коритися.

Японці - від самого імператора до останнього жебрака – були свято переконані у своїй національній винятковості, і кожен був готовий віддати життя за те, що імператор вважав за необхідне.

Імперська адміністрація мала вести тонку дипломатичну гру, зіштовхуючи лобами Америку, Британію, Францію та Німеччину й одночасно навчаючись у них у всіх – військовій справі, державному управлінню, бізнесу, науці, техніці. А зовсім неподалік похмуро маячили два величезні та грізні колоси, з якими в найближчому майбутньому доведеться битися новій Японії – Китай і Росія.

Відповідно, необхідно було максимально швидко модернізувати всі сторони життя Японії, причому, на основі традиційних японських цінностей.

Офіційне гасло влади на той час звучало так: «Будівництво багатой країни з сильною армією».

Фактично йшлося про те, щоб країна «обраних» («нащадків Аматарасу») і в нових умовах залишалася якщо не найвеличнішою імперією світу, то Східної Азії – однозначно.

Це продиктувало відмову від західного політичного плюралізму (попри прийняття західних політичних інститутів) на користь побудови максимально ефективного суспільного механізму. Дисципліна замість демократії – необхідна умова досягнення поставлених цілей і дуже природна для традиційного японського менталітету.

Таким чином, це було прагнення поєднати «Інь» та «Ян» у ефективному балансі (західні досягнення та японські традиції; жорсткий контроль влади та підприємницьку свободу; великі корпорації-дзайбацу та численний активний малий та середній бізнес тощо).

Концепція, близька майбутнім програмам Лі Куан Ю, Ден Сяопіна, Чан Кайші, Пак Чонхі та Ататюрка.

Йшлося про перетворення Японії, яка приймала у Заході все найкраще і передове, на «найзахіднішу, найкращу і найпередовішу» державу на Землі, але при цьому більш «японську», ніж будь-коли.

Раціоналізм та прагматизм, використання найбільш ефективних інструментів без огляду на ідеологічні протиріччя.

Створення нового формату японської цивілізації – відносно невеликого, дуже ефективного, морського – «японського варіанту Заходу».

На щастя, Японія мала весь необхідний «комплект» для подібної трансформації. Самовідчуття та ідеологія «обраного народу», вдале географічне розташування, що захищало країну від ворожих вторгнень, ефективна «вертикаль влади», а також маси дисциплінованої, невибагливої та старанної робочої сили, готової самовіддано працювати на заводах і боротися на полях битв у ім'я імператора та імперії.